

הכניסה להר הבית לפי תשובת הרדב"ז (תגובה למאמרו של הרב קורן ב'מעלין בקודש' גיליון ל)

- א. דברי הרדב"ז
- ב. קשיים בדברי הרדב"ז
- ג. תשובות הרב קורן
- ד. קושיות על התשובות
- ה. ביאור דברי הרדב"ז
- ו. מסירות הנפש על התשוקה "לחזות בקודש"

במעלין בקודש גיליון ל דן הרב קורן בתשובת הרדב"ז ח"ב סי' תרצא שרבים השאירוהו בצע"ג. הסבריו מאירים, אך לענ"ד עדיין לא מספקים. יש חשיבות רבה להראות שדברי הרדב"ז בתשובה זו הגיוניים כי היא התשובה שנותנת גושפנקה של פסיקה הלכתית על המסורת שהצרכה היא אבן השתייה, והמפקקים במסורת נתלים בכך שלדעתם דברי הרדב"ז אינם הגיוניים. להלן אביא את התשובה, אציין לקשיים ולביאור של הרב קורן, ואכתוב מה שנראה לענ"ד בזה ליישב את הקשיים שנשארו על ידי הרחבת היסודות שהניח הרב קורן.

א. דברי הרדב"ז

לשון הרדב"ז (חלק ב סימן תרצא).¹

שאלת ממני אודיעך דעתי אם מותר ליכנס לעליות הבנויות סביב לבית המקדש שהן בולטות לתוך המקדש על גבי זיזין וגזוזטראות, לפי שראית שנהגו בזה היתר ואין מוחה בידם.

תשובה: דע שלא כל העליות שוות ולא כל הרוחות שוות, וצריך אומד יפה לראות אי זו מותרות ואי זו אסורה, וזה כי הדבר ברור שתחת הכיפה שם אבן השתיה בלי ספק הנקרא אצלם אלסכרא. וא"ת דהא תנן אבן היתה שם מימות נביאים הראשונים ושתייה שמה גבוהה מעל הארץ ג' אצבעות ועליה הארון נתון ועתה שאלנו את פיהם ואמרו שהיא גבוהה מקרקעית הכיפה ג' קומות ואנו רואין מבחוץ שעולים לכיפה במדרגות הרבה? כבר כתבתי על זה בתשובה (לעיל סי' תרלט) שקרקעית הבית חפרו אותו כמה

1. הציטוט כאן הוא של החלקים מהתשובה בהם אני דן. החלקים האחרים בוארו על ידי הרב קורן, ואיני רואה צורך לדון בהם.

פעמים לגלות היסודות ולכן הוא נמוך הרבה ממה שהיה מקודם, תדע דהא תנן בכמה דוכתי שהר הבית היה גבוה מירושלם והשתא הדבר הוא להפך....

מ"מ אין ספק כי האבן הזאת אשר תחת הכיפה היא אבן השתיה אשר עליה היה הארון בבית קדש הקדשים לצד מערב. הילכך מי שעולה בעליות אשר לרוח מערב או הנכנס לראות מהפתח אשר לצד מערב צריך לשער שיהיה בינו לבין הכיפה יותר מאחד עשר אמה שכך היה בין כותל מערבי של העזרה לכותל ההיכל, ועובי הכותל כי הכותלים נתקדשו. שיערתי שאין בכל הפתחים יותר קרוב לכיפה מאותו הפתח הקטן אשר משמאל לבאב אל-קטאנין [לשער מוכרי הכותנה] ולכן צריך ליזהר מן העליות אשר על אותו פתח. וכבר שמעתי על קצת חכמים שלא היו רוצין ליכנס בשוק אל-קטאנין, וזו חומרא יתירה כי אני שיערתי שיש משם עד הכיפה יותר מ"א אמה. ואפשר שהטעם הוא מפני שהיא משוכה קצת לצד צפון כאשר נבאר בע"ה.

ואם העליות הם בצד צפון, צריך לשער מכותל מערבי לצד המזרח באורך קפ"ז אמות, כל העליות הבנויות באורך זה הם בניות על אורך העזרה ממזרח למערב, וכל העליות הבנויות חוץ מאורך זה לצד מזרח או לצד מערב אינם בכלל האיסור. ולענין הרוחב כבר ידעת כי רוחב העזרה מצפון לדרום הם קל"ה אמה וכבר הנראה לעיני כותל הדרום במקומו הראשון הוא, שהרי העומד בקרן דרומית מזרחית רואה כי משם לצד דרום הוא עמק יהושפט ולא היתה העזרה נמשכת לצד דרום אלא עד שם. גם כי אבני היסוד ההוא הם אבנים גדולות מורה שהוא בנין קדמון, וא"כ סוף בנין הנקרא מדרש שלמה לצד הדרום הוא סוף העזרה אלא שהוא חוץ מקפ"ז אמה אשר ממזרח למערב והוא מכלל הר הבית ועד היום בנוי כיפין על גבי כיפין. מ"מ למדנו כי הכותל ההוא בעצמו היה כותל העזרה אשר לצד דרום, וא"כ צריך לשער אם העליות אשר כנגד כותל זה לצד צפון רחוקים מכותל זה קל"ה אמה אינם בכלל העזרה. ואני שיערתי שיש בין כותל זה של צד דרום עד הבתים והעליות אשר בניות לצד צפון יותר מקל"ה אמה ואינם בכלל הקדש ומותר ליכנס להם. עוד דרך אחרת רואין כאלו חוט מתוח מהכיפה לצד מזרח כל הבתים והעליות שהם בתוך מ' אמה לחוט זה הם בכלל הקדש, וכל שהוא חוץ לזה השיעור הרי הוא חול. וחשבון זה אינו מדוקדק, לפי שהיכל היה צר מאחריו ורחב מלפניו, כדכתיב הוי אריאל אריאל. ומ"מ לצאת מידי ספק, צריך להתרחק מהחוט המתוח מכותל הכיפה צפונית ארבעים אמה ברוחב, ובאורך קפ"ז אמה מן המערב למזרח.

ואם העליות בניות לצד מזרח. הנה נתבאר כי הכותל המזרחי אשר היא בנוי עתה הוא כותל הר הבית המזרחי לפי שמשם והלאה הוא הר הזיתים. ועוד כי שערי רחמים הם באותו כותל וכתב בעל כפתור ופרח שהם שערים שהיו נכנסים בהן האבלים והחתנים, וכל הבתים והעליות אשר בצד מזרח מותר להכנס לשם שהרי מכותל הר הבית המזרחי עד כותל העזרה המזרחי יש שי"ג אמה וטמא מת מותר להכנס בהר הבית. ואם יש עליות בכותל דרומי באורך קפ"ז אמות מן המערב אל המזרח הרי הם בכלל הקדש.

הכניסה להר הבית לפי תשובת הרדב"ז

ודרך כלל אני אומר כי הבתים או העליות אשר לצד צפון וצד מזרח אין בהם ספק אצלי ומותר ליכנס להם אם לא תהיה בולטת הרבה לתוך המקדש דאז צריך אומד, וכן אותם של צד דרום ומערב צריכין אומד... ומ"מ יש לי לתת טעם למנהג שנהגו כל העולם לעלות באותם עליות לראות משם את הבית כלו ולא שמענו ולא ראינו מי שמיחה בידם. דע כי הראב"ד ז"ל סובר כי האידנא אין כרת למי שנכנס למקדש וכן תמצא בהשגה פרק ששי מהלכות בית הבחירה הרי שעיקר הדין הוא מחלוקת, והדבר ספק שמא עליות אלו הם בנויות בקדש או לא, ואת"ל בנויות בקדש שמא אויר העזרה לא נתקדש... ואת"ל דאויר העזרה כעזרה שמא על אויר גגות הלשכות אשר לא נתקדשו הן בנויות. הילכך כיון דאיכא כל הני ספיקי תלו הדבר להקל מרוב חשקתם לחזות בקדש... הנה כתבתי לך טעם המנהג אבל אתה תהיה מן הנזהרים ולא תכנס לא לבית ולא לעלייה אם לא תהיה רחוקה מהכיפה הרבה... שוב ראיתי וכן אמרו לי בני אדם היודעים לשער שאין לך פתח ולא עלייה שלא תהיה רחוקה מהכיפה כפי השיעור אשר כתבתי, הילכך מותר להתקרב אל הפתחים ולעלות אל העליות, כ"ש בהצטרפות הספקות אשר כתבתי.

ב. קשיים בדברי הרדב"ז

הקשיים בתשובת הרדב"ז שעליהם אדון:

1. **בענין זיהוי אבן השתייה עם הצכרה.** לא מובן איך הוכיח שהאבן גבוהה מקרקעית הכיפה ג' קומות ממה שאנו רואים מבחוץ שעולים לכיפה במדרגות הרבה, הרי המדרגות שרואים הן מבחוץ, והוא דן על האבן שבפנים.
- בתירוצו לשאלה זו איך יתכן שהאבן גבוהה יותר ממה שהיה בזמן המקדש כתב הרדב"ז שנעשתה חפירה סביב לגילוי היסודות, והראיה ממה ששנינו שהר הבית היה גבוה מירושלים. אבל עדיין קשה מהראיה שהביא כי חפירה של ג' קומות סביב הסלע מצדיקה רק את ההנחה שסביבות הסלע הונמכו, ואילו חז"ל אמרו שעולים מירושלים להר הבית, ומשמע שרוב ההר גבוה מירושלים ולא רק פיסגתו.
2. **ברוח המערב.** לא מובן מדוע הסתפק הרדב"ז האם העלייה שעל שער הטהרה נכנסת לתוך תחום אסור, הרי הוא כבר קבע שהתחום האסור הוא רק כ-9.25 מטר מערבית לכיפת הסלע (י"א אמה ועובי כותל שהוא ז' וחצי אמה לפי דבריו בהמשך – 18.5 אמה), ובמציאות השער מרוחק מהכיפה 80 מטר.
3. הרדב"ז כותב שאולי יש מקום לסברת הנמנעים מלהיכנס לשוק אל-קטאנין כי "היא משוכה קצת לצד צפון כאשר נבאר". 'שוק', 'שער' ו'פתח' הם לשון זכר, ולכן לא מובן מי זאת ה"היא", וממילא גם לא מובן מהו החשש הנוסף שנובע מההמשכה לצפון. גם לא מובן כלל היכן ביאר זאת הרדב"ז בהמשך דבריו.

4. **ברוח הצפון והדרום.** לא מובן כיצד מנמק הרדב"ז את ההיתר להיכנס לבתים ועליות שמצפון המקדש בכך שהחומה הדרומית היא סוף העזרה, והבתים שבצפון מרוחקים ממנה יותר מקל"ה אמה שהוא רוחב העזרה, הרי ייתכן שחומה זו היא חומת הר הבית ולא מועיל לשער ממנה קל"ה אמה. גם לכאורה יש בלשונו סתירה פנימית שכתב "סוף בנין הנקרא מדרש שלמה לצד הדרום הוא סוף העזרה. אלא שהוא חוץ מקפ"ז אמה אשר ממזרח למערב". אם בניין זה הוא סוף העזרה הרי שהוא בכלל המבנים שעל שפת הקפ"ז אמה אשר ממזרח למערב שעליהן דבר תחילה, ולמה כתב שאינו בכלל הקפ"ז. גם לא ברור למה נזקק כאן לקבוע שהוא מכלל הר הבית, והרי פשוט שהעזרה היא חלק מהר הבית?
5. אם הצכרה היא אבן השתייה, חומת העזרה צריכה להיות מרוחקת ממנה חציו של קל"ה, כלומר 33.75 מטר (ס"ז וחצי אמות), אבל החומה הדרומית רחוקה יותר מ-230 מטר מהצכרה, ולא מובן איך סבר הרדב"ז שהיא חומת העזרה. ועוד שלא ברורה לשונו "זאני שיערתי" שעליות שנמצאות על חומת הר הבית הצפונית, מותרות. עליות אלו נמצאות במרחק של 480 מטר, ולכן היה ראוי לקבוע עובדה ולומר שהן רחוקות הרבה יותר מקל"ה אמה, ולא לנקוט בלשון השערה.
6. **ברוח המזרח.** הרדב"ז קובע היתר בעליות המזרח על פי הנחה שיש שי"ג אמה בין החומה המזרחית שהיא חומת הר הבית לעזרה. נראה שהפחית מהת"ק אמה של הר הבית את הקפ"ז אמה של העזרה ולכן נשארו לו שי"ג, ויוצא שלדעתו הכותל המערבי הוא גם כותל העזרה וגם חומת הר הבית. וקשה מנין לרדב"ז לקבוע דבר זה בוודאות עד שעל פי הנחתו הוא מתיר להיכנס במזרח שי"ג אמה?
7. מדוע מתעלם הרדב"ז מהאיסור לטמא מת להיכנס לחיל ולעזרת נשים?

ג. תשובות הרב קורן

הרב קורן קבע שתי הנחות יסוד: האחת, שהרדב"ז הניח שהכתלים של כיפת הסלע עומדים בחלקם על יסודות כותלי המקדש, כי רק אם נאמר כך יובן למה משער הרדב"ז את המרחק מכיפת הסלע במערב ובצפון כמרחק שצריך להתרחק מההיכל עד סוף חומת העזרה;² והשנייה – שרדב"ז לא היו כלים לקבוע מדידות מדויקות.

2. במערב כתב שהמרחק מהכיפה הוא י"א אמה ועובי כותל, ומפורש במשנה שי"א אמה זהו המרחק מההיכל לכותל העזרה. ובצפון כתב שהמרחק מ' אמה כי זהו המרחק מהמקום הצר של ההיכל עד סוף חומת העזרה (רוחב ההיכל בצידו הצר מהמרכז לצד הצפוני ל"ה אמה, לכן חסרים לס"ז וחצי של כותל העזרה עוד ל"ב וחצי אמה, וכשנוסיף כותל של ז' וחצי יצא מ' אמה). כך נראה גם מתשובת הרדב"ז בסי' תרלט שמניח שהמלכים היו חופרים "לגלות יסודות

הכניסה להר הבית לפי תשובת הרדב"ז

לענין הקשיים הנ"ל השיב הרב קורן:

1. כוונת הרדב"ז להוכיח ממה שחפרו מדרגות מבחוץ את מה שתירץ שנעשתה חפירה על ידי מלכי הגויים, כי לדעתו העזרה שמאחרי ההיכל היתה בגובה מפלס ההיכל, והמדרגות מוכיחות שאכן גובה זה נחפר. אמנם עדיין צ"ע, כי חפירה של ג' קומות אינה מבארת למה הר הבית היום נמוך מהעיר העתיקה.
 2. למרות שהמרחק מהכיפה לשפת הרמה הוא 35 מטר, למתבונן משער הטהרה נראית הכיפה כצמודה לשפת הרמה, כפי שאפשר לראות בתמונות. אמנם עדיין נשארו 45 מטרים מהשער עד שפת הרמה, אך מחוסר כלים למדידה הרדב"ז לא ידע בתחילה לשער שיש די מרחק במערב.
 3. המחמירים לא רצו לעמוד בכניסת השער של באב אל־קאטין כי "היא משוכה קצת לצפון", כלומר הכניסה משוכה לצפון ביחס לשער הטהרה, ובגלל שהאלכסון של ריבוע יתר על הצלע הישרה שם צריך להרחיק יותר מ"ח אמה.
 4. הרדב"ז למד מהשם שהיה מקובל אצל העם למסגד אלאקצה "מדרש שלמה" שמסגד אלאקצה הוא מקום לשכת הגזית שחלקה היה מהעזרה, ולפי זה סבר הרדב"ז שיש לגרוס במשנה (מידות ה, ד) שלשכת הגזית היתה בדרום, ולכן קבע שהחומה הדרומית היא חומת העזרה, וסוף מדרש שלמה הוא סוף העזרה.
- ועל מה שקבע שהבניין הוא סוף העזרה אך הוא חוץ מהקפ"ז, כתב הרב קורן (עמ' 71) שכוונתו שהבניין מגיע לסוף החוט המקביל לרוחב העזרה, אך הוא עצמו מחוץ לקפ"ז, ומה שאמר הרדב"ז בסוף משפט זה "והוא מכלל הר הבית, ועד היום בנוי כיפין על גבי כיפין", כוונתו שלפי מה שרואים כיפין באורות שלמה, יש להניח שכך גם נראה האיזור שתחת אלאקצה, והכל הוא מהר הבית. והרדב"ז רצה לרמוז בזה היתר להיכנס לאורות שלמה שכן בימיו היתה אפשרות להיכנס לשם.
5. מחוסר כלי מדידה סבר הרדב"ז שהמרחק מדרום עד הצכרה הוא רק 33.5 מטר.
 6. הכותל המערבי אצל הרדב"ז הוא הכותל הידוע שלנו, היסוד להנחת הרדב"ז שכותל העזרה המערבי התלכד עם חומת הר הבית, הוא שמצד אחד נוהגים כולם לגשת לכותל, כפי שצריך לנהוג בכותל של הר הבית, ומצד שני לפי המסורת הוא הכותל שלא חרב ולא זזה ממנו השכינה, ומשמע שהוא כותל העזרה המקודשת בקדושת השכינה, ומזה הסיק הרדב"ז שהוא גם כותל העזרה וגם כותל הר הבית.

הבית לבנות חומות הבית". רק שלפי האמור בתשובה זו עכ"פ את יסודות קודש־הקדשים לא מצאו, ולכן לא בנו שם דבר אלא סביבו.

7. העניין שבו דן הרדב"ז הוא העלייה אל העליות – האם דינן ככניסה לעזרה, ולכן לא חש לחיל ועזרת נשים שאיסור הכניסה אליהם רק מדרבנן.

ד. קושיות על התשובות

1. הרדב"ז כותב את עניין המדרגות שמבחוץ כחלק מהשאלה, וכסיוע למה שאמרו הגויים שהאבן גבוהה ג' קומות, ולא כדברי הרב קורן שזה חלק מהתשובה.

2. כיון שהרדב"ז ידע לשער שהפתח של שער מוכרי הכותנה רחוק יותר מ"ח אמה, היה צריך לדעת שגם העלייה שעל שער הטהרה רחוקה הרבה יותר מ"ח אמה, שהיה המרחק במציאות של שני השערים שווה, לא מסתבר לומר שידע לשער שהמרחק הוא רק מעט יותר מ"ח אמה כאשר המרחק במציאות הוא פי ארבע.

3. הרדב"ז לא הזכיר אצל המחמירים את מקום הכניסה לבאב אל-קאטין, אלא כתב שהמחמירים לא רצו להיכנס לשוק, לכן דחוק לומר שהלשון "היא משוכה מעט לצפון" מוסבת על כניסת השער. גם אי אפשר לומר שחששו מתוספת אלכסון כי באב אל-קאטין נמצא ממול כיפת הסלע, ולא צריך כלל לשער מרחק של אלכסון. גם עדיין לא מבואר כלל היכן ביאר הרדב"ז את הדברים בהמשך, כפי שכתב.

4. אם הרדב"ז היה מתכוון לתלות את הנחתו שחומת הדרום היא חומת העזרה בשם "מדרש שלמה", ולחדש שמקומה של לשכת הגזית היה בדרום היה צריך לומר זאת להדיא, משום שהרדב"ז רגיל ללכת אחרי הרמב"ם, והרמב"ם גורס במשניות שלשכת הגזית היתה בצפון, ולכל הפחות היה לו להזכיר שאינו מקבל בזה את גירסת הרמב"ם. ועוד קשה, שלשכת גזית צריכה לצאת מתחום החומה כיון שחציה בחול, ואילו מסגד אלאקצה מסתיים בחומה זו ללא מבנה המשך.

ועוד, הרי הרדב"ז עצמו כתב לפני כן בתשובה (ב, תרלט) "שאלת ממני דמקראי משמע דהר הבית והמקדש גבוה מירושלם והכי אמרינן נמי כל קטן שיכול לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלם להר הבית אביו חייב להעלותו... מכל הני משמע שהר הבית גבוה מכל ירושלם ועתה אני רואה שהיא גבוהה מהר הבית מכל סביבות הבית, חוץ מצד הדרום אשר שם עמק יהושפט ושם לא היה בנין".

מניסוח זה עולה שלרדב"ז היה ברור שבכל עמק יהושפט שלמרגלות חומת הר הבית לא היה בנין, ולא היה שם חלק מהר הבית.

בסופו של דבר נשאר הרב קורן בעצמו בצ"ע מצד המציאות על מה שכתב הרדב"ז ש'מדרש שלמה' הוא מחוץ לקפ"ז, שכן מהרדב"ז משמע שמדד וראה שהוא מחוץ לקפ"ז כאשר בפועל אנו רואים שהוא בתוך הקפ"ז הקרובות לחומת המערב.

הכניסה להר הבית לפי תשובת הרדב"ז

5. קשה לתלות טעות גדולה כל כך ברדב"ז גם אם מדד את המרחק רק על ידי הליכה ברגלים, כי בסופו של דבר קל לראות שהמרחק מכיפת הסלע לחומה הדרומית גדול פי שמונה מ-33.5 מטר. גם הקושייה על לשונו שכתב ששיער שהמרחק לצפון יותר מקל"ה אמה במקום לקבוע שבמציאות היא כך, עדיין תמוהה.
6. הרדב"ז לא נימק את קביעת מקומן של השי"ג אמה מהעובדה שכל העם מתפללים ליד הכותל המערבי, וספק אם היה מנהג כזה בימיו, ועכ"פ אילו זה טעמו היה צריך לכתוב זאת להדיא.
7. הדיון של הרדב"ז אינו רק בעליות. הרדב"ז קובע ארבע פעמים שמחוץ לתחומים שהוא אומר מותר להיכנס גם לבתים,³ ומה שמזכיר עליות הוא רק כשדן בצירופים להקל במה שנהגו בפועל כשאיננו יודעים אם אנחנו בתחום האסור. לכן עדיין קשה למה כתב שמותר להיכנס לבתים שחוץ לקפ"ז על הקל"ה אמה, הרי הנכנס יעבור דרך עזרת נשים והחיל.⁴

-
3. הרב קורן תמה למה בסוף דבריו מזכיר הרדב"ז לא להיכנס ל"בית" כשכל הדיון היה רק על פתחים והעליות. ופלא שנעלם ממנו שהרדב"ז מזכיר בתים ארבע פעמים במהלך התשובה, וברור לגמרי מדבריו שהדיון הוא גם על בתים.
 4. יש עוד שני מחברים בזמננו שכתבו ביאור לתשובת הרדב"ז. טוביה שגיב (תחומין כג עמ' 517) כתב שאמנם הרדב"ז הניח שהאבן היא אבן השתייה, אך היה מסופק אם היא במקומה או נעקרה, וכן היה לו ספק אם הפירוש למשנה "הר הבית רובו בדרום ומיעוטו במערב" הוא שהרוב בדרום פנוי, או שהרוב בדרום הוא הבנוי. מאידך היה ברור לרדב"ז שני יסודות, האחד שהחומה הדרומית היא חומת הר הבית הדרומית, ולכן חומת העזרה הצפונית לא היתה במקום המרוחק 500 אמה ממנה, והיסוד השני, שהאבן לא היתה ממוקמת במקום שבו היה מאז בניין הבית כיפין על גבי כיפין (אורוות שלמה), וכן בכל החלק המזרחי שמקביל למקום זה, כיון שהניח שגם שם היה תמיד כיפין על גבי כיפין. על פי היסוד הראשון שיער 500 אמה מהחומה הדרומית, והגיע ל-40 אמה מצפון לכותל הצפוני של הכיפה במדידה של 500 אמה בכותל המזרחי (ולא במערבי, לכן אמר שהיא – הכיפה משוכה לצפון), ומכאן הסיק להקל בעליות הצפון. ועל פי היסוד השני קבע שעליות המזרח מותרות. לענ"ד הביאור הזה ממש לא מסביר דבר, שהרי הרדב"ז קובע שמקום המרוחק י"א אמה ממערב לכיפה מותר, ומקום המרוחק קל"ה אמה מהחומה הדרומית מותר, ומקום המרוחק קפ"ז אמה מכותל מערבי מותר ואם לפי הרדב"ז יתכן שהאבן נעקרה, אין מקום לכל חישובי המרחקים האלו. גם מנין לו שכל החלק המזרחי הוא כיפין, וכך היה מאז בניית הבית, ואיך יכול היה לקבוע ללא מפה שתחום ה-500 הוא 40 אמה מצפון לכיפה. ועוד, כבר העיר הרב קורן שלפי דרכו של טוביה שגיב לא מובן כלל למה הסיק הרדב"ז להקל בכל העליות שבכל הכיוונים כי הם מרוחקים זיים מהכיפה, הרי כל שיעור של אומדן מרחק מהכיפה לא מועיל להוציא מהספק שאולי האבן לא במקומה. כל היסוד לדבריו הוא ההמצאה שאינה הגיונית כלל שהאבן הענקית הזאת נעקרה, והאמת ברורה שהרדב"ז לא העלה על דעתו דבר כזה.

ה. ביאור דברי הרדב"ז

לענ"ד דברי הרדב"ז יובנו אחרי שנרחיב את שתי הנחות היסוד של הרב קורן הנ"ל, וגם נוסיף שהשטחים שעליהם דן הרדב"ז היו קרויים עזרה פנימית ועזרה חיצונית.⁵

תחילה נאמר שההנחה שכותלי הכיפה הם על יסודות המקדש (ההיכל והאולם) הגיונית מאוד, כי היא מתאימה בהחלט למידות המבנה שהוא 50 מטר על 50 מטר בדומה להיכל והאולם שהיו 100 על 100 אמה, אלא שהמבנה של כיפת הסלע מתומן, ואילו המקדש היה רחב מלפניו וצר מאחוריו. כיוון שעכ"פ מידות האורך נראות מתאימות, הניח הרדב"ז שכותל מערבי ומזרחי של הכיפה הוא במקום כותלי בית המקדש, אבל כפי שביאר הרב קורן, כיוון שרוחב הכיפה גדול מה-70 אמה של רוחב היכל מאחוריו, כותב הרדב"ז שיש ספק אם לשער את המרחק מכותל הכיפה כמרחק מהמקום הצר של ההיכל, או מהמקום הרחב.

ולענ"ד נראה שהרדב"ז מייסד את דבריו לא רק על כך שחלק מכותלי כיפת הסלע הם על יסודות ההיכל, אלא גם על הנחה הנראית מתוך דברי השואל שהתחום האסור פחות או יותר ידוע, והוא הנקרא אצלו בית המקדש, ושאלתו היא רק מה דין עליות שנכנסות לתחום המקדש. נראה שכיון שהתחום האסור לכניסה הוא מלבני, ואילו ה'רמה' היא ריבוע ובזמנם לא היו כלים למדידה מדויקת. העם היה מתייחס לכל השטח של ה'רמה' ומה שמקביל אליה למזרח ולמערב כמקום שהוא פחות או יותר התחום האסור. לפי זה מובן שהדין במזרח ובמערב הוא על המבנים הצמודים לחומת הר הבית המזרחית והמערבית מבפנים ממול הרמה,⁶ ואילו בצפון ובדרום הדין הוא על המבנים שצמודים לכותלי ה'רמה', שחלקם נכנסים גם לתחומי הרמה. בתשובתו בא הרדב"ז לצמצם את התחום האסור, וסובר (מהטעם שנבאר לקמן) שהתחום האסור בימינו הוא רק העזרה, שגודלה קפ"ז על קל"ה אמה, בלא עזרת

- הרב ישראל אריאל (סידור המקדש ח"ב) כותב ביאור דומה למה שאכתוב לקמן, אך הבין שדין הרדב"ז הוא על עליות המזרח והמערב הצמודות לרמה, ולענ"ד לא משמע כך כלל מלשון הרדב"ז, שבמזרח דן על עליות הצמודות לחומת הר הבית, ובמערב על עליות הצמודות לפתחים שבחומה המערבית. הרב אריאל גם אינו מתייחס לכמה מהקשיים שצינתי.
5. מובא בספר מסעות ארץ ישראל (עמ' 124) שתלמיד הרמב"ן מספר שראה מחילות הבאות "מחוץ לחומת העזרה החיצונה, ונכנסות תחת הר הבית" – הרי שהר הבית נקרא אצלו העזרה. ואין קושי בכך שהרדב"ז משתמש גם בלשון העם ובלשון חז"ל באותה תשובה, כפי שרואים בתחילת התשובה שהביא את לשון השואל על העליות הנכנסות למקדש כשהכוונה לעזרה הפנימית בעוד שבחז"ל המקדש הוא ההיכל והאולם. נראה שהיסוד לכינוי עזרה פנימית ועזרה חיצונית הוא מה שביחזקאל כל התחומים נקראים בשם אחד "חצר", חצר חיצונית וחצר פנימית. גם יוסף בן מתתיהו קורא לתחומים האלו באותו שם כשהבדל הוא חיצון ופנימי.
6. גם כיום יש מבנה כזה בחומה המזרחית, והוא המבנה הצמוד לשער הרחמים.

הכניסה להר הבית לפי תשובת הרדב"ז

נשים והחיל. ובתחילה סבר הרדב"ז שאמנם ההנחה שכותל הצפון הוא על יסוד כותל העזרה אינה נכונה, אך מכל מקום, כפי שהניח השואל, כותל הדרום של הרמה הוא על יסוד הכותל הדרומי של העזרה, ולפי זה צריך להחמיר בעליות שבדרום, ואולי גם במערב משום ששם המרחק קטן, ויתכן שמהגזוטרם אפשר לעבור ולהגיע לתחום העזרה. אך לבסוף הסיק כפי שאנו רואים במציאות שאם הצכרה היא אבן השתייה כותל הרמה בדרום אינו על יסודות כותל העזרה, וכל המקומות מותרים. לפי הנחות אלו מיושבים כל הקשיים:

1. הכיפה נראתה לרדב"ז כצמודה למדרגות שממערב הכיפה, ועל כן הניח הרדב"ז שממערב לרמה נמצאת העזרה כך ש-23 המדרגות שבהן עולים ממפלס הר הבית הנוכחי למפלס הרמה, עולות למעשה ממפלס העזרה למפלס ההיכל. על פי זה חיזק הרדב"ז את הקושייה על המסורת של אבן הצכרה, כי 23 מדרגות, זה פי שנים מ-12 מדרגות שהביאו מגובה העזרה לגובה ההיכל, ומסתבר שכשם שההיכל בולט מעזרה יותר ממה שהיה, כך האבן בולטת מההיכל יותר ממה שהיה.

לשאלה זו השיב הרדב"ז שהגויים הנמיכו את המקומות וחפרו בסביבות הבית, כלומר הן מסביב לאבן השתייה והן מסביב להיכל, ומוסיף שזה גם אחד מהטעמים למה שאנו רואים שהר הבית אינו גבוה מירושלים, וטעם נוסף ביאר בתשובה אחרת. כלומר שנימוק זה בלבד אמנם אינו מסביר את גובה הר הבית ביחס לירושלים, אך בצירוף למה שכתב שם העניין מובן.⁷

2. הספק שהיה לרדב"ז בתחילה בעניין העלייה שעל שער הטהרה נובע מכך שיש עוד מבנים בין חומת הר הבית לכותל הרמה, ויתכן שיש מעבר מהגזוטרם אליהם. כך מוכח גם ממה שלאחר שכתב בהמשך שבצפון ובמזרח יש מרחק גדול, הוסיף שמכל מקום צריך להיזהר שהעליה לא תבלוט הרבה, ולפי זה מובן שבמערב, ששם הפתח הכי קרוב, קיים חשש שיגיעו לתחום העזרה. הרדב"ז הניח שכותל המערבי של העזרה היה י"ח אמה מערבית לכותל הכיפה לפני חומת הר הבית. ואף על פי שאיננו נראה ואמרו חז"ל שכותל מערבי לא חרב, סבר הרדב"ז שאת אותו חלק שלא חרב איננו רואים דרך שער הטהרה, ולכן אנו צריכים לשער היכן היה הכותל.

3. "היא משוכה לצד צפון", מוסב על העזרה הפנימית, שבעניינה עוסקת כל התשובה, וכוונת הרדב"ז שהשטח שנקרא בלשון העם 'עזרה' או 'מקדש' ובזמננו קרוי 'רמה',

7. בתשובה בסי' תרלט הסביר הרדב"ז שיחד עם זה הגביהו את ירושלים עצמה, והביא ראיה שכשאנו חופרים בירושלים איננו מגיעים לסלע האם גם בחפירות עמוקות. אמנם לפי האמת נראה שכוונת המשנה שבסופו של דבר עולים להר הבית מהמקומות שסביבו, כי מקום הכניסה להר הבית העקרי היה מהדרום והמערב, ושם סביב הר הבית אכן יש עמק.

משוך לצפון יותר מהעזרה המקודשת, וכפי שמבאר בהמשך שכותל הרמה אינו בנוי על יסוד כותל העזרה אלא משוך לצפון, ולכן התיר לעלות בעליות שעל שפת הרמה הצפונית. המחמירים אמרו שכיוון שלפי ראות עינינו צ"ל שכותל הצפון של העזרה אינו על מקומו, אולי גם כותל המערבי של ההיכל – הכיפה – אינו על מקומו, וממילא יש לחוש שכותל ההיכל היה קרוב יותר לשוק אל־קטאנין, ואין להיכנס כלל לשוק זה. אמנם הרדב"ז סובר שלא צריך לחוש לכך כי למרות שהעזרה אינה לגמרי במקומה, אין סיבה ממשית לפקפק בהנחה המסתברת שהכיפה במערב נמצאת ממש על כותלי ההיכל. ואף אם כותל הכיפה אינו במקום ההיכל, שוק אל־קטאנין רחוק מהאבן יותר ממה שכותל העזרה היה מרוחק ממנה.

4. אבאר את הפיסקה הנוגעת לכותל הדרומי והצפוני עם ביאור במוסגר.

ואם העליות הם בצד צפון [כלומר: אם נדון לגבי העליות הצמודות לשפת הרמה הצפונית], צריך לשער מכותל מערבי [של העזרה המקודשת] לצד המזרח באורך קפ"ז אמות. כל העליות הבנויות באורך זה הם בנויות על אורך העזרה ממזרח למערב, וכל העליות הבנויות חוץ מאורך זה לצד מזרח או לצד מערב אינם בכלל האיסור [כי אין לחוש לחיל ולעזרת נשים כמבואר לקמן בפיסקה 7].

ולענין הרוחב, כבר ידעת כי רוחב העזרה [המקודשת] מצפון לדרום הם קל"ה אמה, וכבר הנראה לעין כותל הדרום [של הרמה הקרויה בפי העם עזרה פנימית] במקומו הראשון [על כותל העזרה המקודשת] הוא, שהרי העומד בקרן דרומית מזרחית [של המתחם כולו] רואה כי משם לצד דרום הוא עמק יהושפט, ו[כיון שלא מסתבר שחומת הר הבית היתה בתוך העמק יש להסיק ש]לא היתה העזרה [החיצונית] נמשכת לצד דרום אלא עד שם. גם כי אבני היסוד ההוא הם אבנים גדולות מורה שהוא בנין קדמון [ולא כותל מחודש שמעבר לו במרחק בדרום היתה חומת הר הבית], וא"כ סוף בנין הנקרא מדרש שלמה לצד הדרום הוא סוף העזרה [החיצונית], אלא שהוא [הבנין כולו] חוץ מקפ"ז אמה אשר ממזרח למערב [כלומר כל האיזור שם נמצא חוץ מקפ"ז אמה של העזרה כי הוא נמצא לגמרי מחוץ לתחום המתקרב לעזרת], ו[אומנם עכ"פ] הוא מכלל הר הבית, ועד היום בנוי כיפין על גבי כיפין [כפי שרואים באורות שלמה]. מכל מקום [עתה נוכל לחזור למה שרצינו להוכיח, שכן עתה] למדנו כי הכותל ההוא [הדרומי של הרמה] בעצמו היה כותל העזרה אשר לצד דרום [שמאחר שחומת הר הבית הדרומית על מקומה מתאים לשער שחומת העזרה היא היסוד לכותל הרמה], וא"כ צריך לשער אם העליות אשר כנגד כותל זה לצד צפון, רחוקים מכותל זה קל"ה אמה, אינם בכלל העזרה. ואני שיערתי שיש בין כותל זה של צד דרום עד הבתים והעליות אשר בנויות לצד צפון [על שפת הרמה הצפונית] יותר מקל"ה אמה ואינם בכלל הקדש ומותר ליכנס להם. עוד דרך אחרת רואין כאלו חוט מתוח מהכיפה לצד מזרח [כלומר חוט מתוח מכותל מערבי עד המזרח דרך צפון הכיפה], כל הבתים והעליות שהם בתוך מ' אמה לחוט זה הם בכלל הקדש [כי זהו המרחק שבין כותל המקדש במקום הצר לכותל העזרה עם מוסיפים 7.5 אמות למקום הכתלים] וכל שהוא חוץ לזה השיעור הרי הוא חול.

הכניסה להר הבית לפי תשובת הרדב"ז

כלומר, כדי שנוכל לדעת היכן גבול הצפון על ידי מדידה מהכותל הדרומי של הרמה צריך להוכיח תחילה שהכותל הדרומי של הרמה הוא על יסודות כותל העזרה, ואינו כותל מחודש לגמרי. כדי להגיע למסקנה זו הרדב"ז מוכיח שהחומה הדרומית אינה כותל מחודש, אלא כותל הר הבית, כי רק אם נאמר כך יהיו המרחקים מתאימים להנחתו שכותל הרמה הוא כותל העזרה, וחומת הר הבית היא חומת הר הבית.

5. לפי הביאור הנ"ל דברי הרדב"ז מובנים ומתאימים למציאות.

6. מה שכתב "מכותל הר הבית מזרחי עד כותל העזרה המזרחי יש שי"ג אמה וטמא מת מותר להיכנס בהר הבית", פירושו שמכותל הר הבית המזרחי עד כותל העזרה המזרחי יש את המרווח של השי"ג אמה שאותו צריך לחלק באופן שרובו המוחלט נמצא במזרח, ולכן אין חשש להיכנס לבתים ועליות הצמודים לחומה המזרחית שהרי הוא נכנס רק להר הבית, שאליו מותר להיכנס לטמא מת אפילו בזמן שנהגה קדושת הר הבית. ואפשר גם לבאר דבריו בזה על ידי הנחה שיש כאן טעות סופר שבמקום "יש שי"ב אמה" צ"ל "רב שי"ב אמה". שכן בכתב רש"י אותיות רב מתחלפות בנקל באותיות יש.⁸

7. הרדב"ז מתעלם מהאיסור לטמא מת להיכנס לחיל ולעזרת נשים בגלל שהאיסור במקומות אלו מבוסס על היותם לכל הפחות בקדושת הר הבית. אך קדושת הר הבית לדעת הרדב"ז בטלה, וממילא אין לדעתו איסור בחיל ובעזרת נשים. הרדב"ז, בניגוד למה שמקובל אצל פוסקים אחרים, משווה את דין קדושת הר הבית בזמן הזה לקדושת ארץ ישראל, ולא לקדושת מחנה שכינה, וזה משום שרק על מקום המקדש והעיר ירושלים כותב הרמב"ם (בית הבחירה ו, טז) שקדושתם הראשונה לא בטלה כיון שהיא באה מכוח קדושת השכינה, ושכינה הוא עניין נצחי, אבל הר הבית מקודש בגלל היותו אדמת קודש, ולכן לדעת הרדב"ז קדושתו הראשונה בטלה כמו כל קדושת ארץ ישראל.

ו. מסירות הנפש על התשוקה "לחזות בקודש"

לפי ביאורו של הרב קורן יוצא שהרדב"ז אסר להיכנס לחלק מהמקומות שאותם נוהגים היום לסבוב בהר הבית, אך אין בכך נפקא מינה, כי הרב קורן מסכים שאם הרדב"ז היה יודע את המידות הנכונות היה מתיר את הכניסה למה שמתירים היום, שכן עיקר יסודו הוא ההנחה שיש למדוד את המרחקים המתאימים מהצכרה. עכ"פ יש

8. הרב ישראל אריאל (שם) כתב לבאר את הרדב"ז בזה על ידי הנחה שנשמטה שורה מדבריו, ולדעתי יותר פשוט לומר שהתחלפה המילה "רב" במילה "יש".

לשים לב שהרדב"ז כותב את דבריו לאלו שעולים לעלויות תוך כדי הסתכנות מצד השליטים הערבים, ועושים זאת "מרוב חשקתם לחזות בקדש". נראה מדבריו שהחשק הזה משובח וחשוב אצלו מאוד, לכן אף על פי שבתחילה חשב שהם נכנסים לחשש איסור חיפש ספקי ספיקות להקל, וגם לפני שמצא היתר ברור כתב לא למחות בידם, ולבסוף אף הסיק שמותר להם להמשיך במעשיהם ללא כל חשש. הרדב"ז לא כתב שהוא כדי להתפלל, ולכן נראה שכוונתו לכלול בזה גם להראות שייכותינו למקום, כי בעלייה כזו אנו למעשה אומרים שהמקום צריך להיות שלנו, רק שזה היה קשה לכתוב באותו זמן במפורש. והנה בימינו יש שהקשו למה להתיר לעלות אם בפועל על פי החלטות הממשלה אי אפשר להתפלל שם, אך מלשון הרדב"ז מתבאר שגם אם לא נותנים ליהודים אלא "לחזות בקדש" יש בזה מעלה גדולה. הרב קורן מציין שבבית המשפט של התורקים חייבו במלקות את היהודים בזמנו של הרדב"ז שהעזו לעלות, ומזה נראה שגם בזמנם היהודים לא יכלו להתפלל בכל ההר. כך מוכח גם ממה שכתב הרדב"ז בתשובה תרמ"ח שהשאלה להיכן יתפלל בעומדו בין הכותל המערבי לקודש-הקדשים היא בבחינת דרוש וקבל שכר. אין לומר שהיא אינה למעשה כי לא נכנסים למקום כזה כי הרדב"ז מדבר כשאנסוהו להיכנס, על כן צריך לפרש שבחינת דרוש וקבל שכר היא על זה שבודאי גם מי שיכניסוהו לשם לא ירשו לו להתפלל. מכל מקום היהודים היו מוסרים נפשם על העלייה. בזמנו נראה שהמצב טוב יותר מבזמן הרדב"ז. היום אין חשש לכתוב שאנו עולים להר כדי להראות שייכותינו אליו, העולים אינם סופגים מלקויות ולמעשה היום גם רבים מהעולים מתפללים בלחש על ההר. אין ספק שבימינו, יותר מבזמנו של הרדב"ז, מקיים העולה את המצווה לחזק את זיקתנו למקום.

ובעניין מעלת המצאותינו במקום ראוי להביא את דברי הכלי יקר (בראשית יג, יז):

מקום מקדש של מטה מכוון כנגד בית המקדש של מעלה ושם פעל ה' מכוון לשבתו יתברך, ושם חביון עוזו ית' וכל המסתכל במקום הקדוש הוא מיד נתלבש רוח טהרה וקדושה, ומלך עליון ביופיו ית' תחזינה עיניו. ובראיה לחוד סגי לאדם לקנות השלמות ההיא במקום אשר קרא לו אברהם ה' יראה, וקרי ביה יראה בציר"י, כי כדרך שבא לראות כך בא ליראות, כי מיד בבאו שמה כשם שהשכינה רואה אותו, כך הוא רואה פני השכינה, ומיד נעשה מושפע ומואצל ודבק בזיו שכינתו יתברך מעין העולם הבא, ותועלת הרוחני הזה לא יסור מזרעו עד עולם כי אף בזמן שבית המקדש שלמטה אינו בבניה, מכל מקום הבית מקדש שלמעלה המכוון כנגדו נצחי, לא יסור לעולם, ובכל זמן יורד ממנו השפע על זרע אברהם המקודש. ומטעם זה רבים נכספה נפשם לעמוד במקום הקדוש ההוא כי רצו את אבניה.